
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK OKOS FEGYELEM

Danyi Magdolna: *Sötéttiszta*, Symposium Könyvek 47, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1975.

Az értékes, újat hozó s ráadásul látványos költői törekvések általában két-féleképpen befolyásolják az irodalom életét: egyrészt korszakos jelentőségű ízlés-változást indítanak el, másrészt azonban folyamatos, intenzív jelenlétükkel gát-lólag hatnak a közvetlenül utánuk fellépők verselésére. Minél nagyobb meg nem értésbe vagy nyílt ellenállásba ütköznek ugyanis e törekvések hordozói eleinte, annál valószínűbb, hogy „szabadságharcuk” megvívása után a kezdők egy rétege magát a megtestesült korszerűséget fogja látni műveikben, olyan teljes értékű, már-már kizárólagos modellt tehát, amelyet a kudarc veszélye nélkül egyszerűen nem lehet nem követni. Az igazán számottevő műveknek ez a káprázatteremtő hatalma költészetünk utóbbi évtizedét is meghatározta részben, hiszen a hatvanas évek végén egész sor fiatal kezdett publikálni a Symposium-nemzedék erős hatása alatt, anélkül azonban, hogy bármilyen tekintetben tovább tudta volna fejleszteni megbecsült elődeinek költői eszközeit és világképét. A gondtalan ifjú műhelyekben tucatszámra készültek ekkortájt a földuzzasztott, szervezetlen szabad versek, amelyek önmegsemmisítő mivoltukban közvetve a Symposium-nemzedék legjobbjainak eredményeit domborították ki, ugyanakkor pedig mind szélesebb körben tudatosították, hogy az újabb nemzedékekből csakis a helyzetüket és lehetőségeiket szigorúan felmérő, ár ellen úszó fiatalok juthatnak el maradandó értékekig.

Danyi Magdolna versírása az érthető kezdeti bizonytalankodás után éppen e felismerés jegyében bontakozott ki, s hozta meg a maga befelől nyíló, egyszerű virágait. Befelől nyílókat, mert Danyi Magdolna első számú problémája sohasem az volt, hogy az aluszékony olvasóközönség figyelmének felkeltése érdekében miként dinamizálja verseit váratlan, meghökkentő fordulatokkal, hanem hogy a különféle elvárásoktól és előítéletektől függetlenül megalkossa a szavaknak egy olyan rendszerét, amelyben hitelesen szólalhat meg az intellektusán átáramló világ. Az „odakintről” érkező hatások nála nem ütköznek a lélek tükrébe, pontosabban: versvilága nem vetíti vissza őket oly élesen, mint pl. az angazsált vagy az alanyi költők művei, s ez érthető is, mivel Danyi Magdolna nem hisz sem a költészet megváltó erejében, sem pedig abban, hogy alkotó elméje a létezés csúcspontjára emelheti őt. Akárho József Artila szavára hallgatna („Nem szükséges, hogy én írjak verset, de úgy látszik, szükséges, hogy vers írassék, különben *meggörbülne a világ gyémánttengelye*”), utat nyit benyomásai, észleletei előtt az értelem legrejtettebb szférái felé, s ott, a hallgatás határán transzponálja őket

költeménnyé. Élményeinek ez a tudatos alámerítése arra vall, hogy a világot s benne önmagát egyaránt „kívülről”, „kozmosz” távlatból szemléli, kifinomult kritikussággal tehát, minek következtében újra meg újra szembe kell néznie az alkotómunka alapvetően fontos, de egyben rendkívül veszélyes kérdéseivel.

A *Zörejek*ben képletesen ásásként emlegeti a versírás, az elmélyült gondolkodás folyamatát, s egyebek közt megállapítja: „Míg ázni nem kezdél, / a legtöbb dologról, fogalomról, benyomásról stb. / beszélni tudtál.” Paradox tűnődését annak a tudata táplálja, hogy bármely „tetszőleges helyen” kezd is ázni az ember, az „x-edik, y-odik helyen” vízhez ér, vagyis cserbenhagyják a nyelvi eszközök, a vers, a gondolat sűrű szövődéke felfeslik, s az olyannyira áhított totalitás gondba ejtőn semmibe vész. E gond persze korántsem új, hiszen a „minden egész eltörött” döbbenetében alkotó költőknek szükségképpen eddig is számolniuk kellett vele, s nem új a feltételezés sem, amellyel a *Zörejek* ellensúlyozni próbálja a költői munka „sziszifuszi” jellegét: „Kell, hogy létezzen egy mélység, / ahol a víz jelentkezése kizártnak tartható.” Mindennek ellenére Danyi Magdolna kérdésfeltevését rendhagyónak látjuk, minthogy őt a formateremtés eleve adott nehézségei mellett más jellegű, mondhatnánk, „egzisztenciális” mozzanatok is gátolják a „víztelen” rétegek kutatása során. Ha kizárólag a költői teljesség elérésének, illetve elérhetőségének gondolata foglalkoztatná, a marandandó, hibátlan architektúrájú versek példája révén aránylag könnyen visszaszoríthatná kételyeit, ő azonban már magát a megszólalást, a beszédet is problematikusnak véli, miként a kötet címadó versének két utolsó sorából is kitűnik: „Pontosan mér a fájdalom. / Minden szó embertelen.” Az élet gazdag, komplex pillanatait tartják tehát fogva, amelyeknek viszonylatában silány, lényegbomlasztó játékszer csupán a nyelv. Éppen ezért nem véletlen, hogy verseiben „hiábamondatok” hullnak az éjszaka hajából s „két mondat közé zárja magát a világ”, mint ahogy az sem, hogy a költő, a gyereksírást tartva az „egyetlen igazi, egyedüli emberi hang”-nak, a „szótartó csend”-ben érzi magát valóban otthon.

Mondanunk sem kell talán, hogy e mögött a paradoxális csend felé haladás mögött a kapcsolatteremtés leküzdhetetlen nosztalgiaja húzódik meg. Nem kétséges ugyanis, hogy a szavak embereként csak az fordulhat szembe ily elszántan a szavakkal, következőképpen önmagával is, akinek már-már létszükséglete, hogy megtartó kommunikációs egérútra leljen. Köznyelvi síkon azonban, mint láttuk, szétforgácsolódnak a maximálisan telített emberi pillanatok, s hasonló sors vár rájuk egy lépcsőfokkal feljebb, a lelkiállapotokat „híven” leíró, rekonstruáló hagyományos versbeszéd szintjén is. Egyetlen biztató lehetőség marad tehát: olyan verset írni, amely szerkezeti elemeiben messze elszakad a létrejöttét meghatározó emberi pillanatoktól, kompozíciója egészében azonban állhatatosan őrzi azoknak közelségét. S könyvének tanúsága szerint Danyi Magdolna élni tudott e lehetőséggel. Verseiből lépésről lépésre kiiktatta a külsődleges, magyarázó mozzanatok, s helyenként az élő csönd eseményszámba menő strófáit alkotva meg, szinte észrevétlenül tudatunkba lopta a világ, az értelem „gyémántengelyét” óvó magányosságérzetét.

Vállalkozása azonban paradoxális kiindulópontja következtében könnyen vakvágányra futhatott volna. A szavakkal szemben támasztott felfokozott igények ugyanis bizonyos ponton túl már önmaguk ellen fordulnak, és súlyos válságot idézve elő, nem versszervező erőként, hanem a költészet elérhető teljességének

rombolójaként lépnek fel. Ilyenkor rendszerint elárvult nyelvi, grammatikai jelek maradnak csupán a fehér papíron, amelyek rejtvényyszerűségükkel alapos vizsgálódásra késztetik olykor a tudós elemzőket, sőt átmenetileg költői divatot is teremthetnek, volt már rá példa, ám megítélésünk szerint a költészet valós lehetőségeit és további útjait nem ezek a törekvések jelzik. Noha Danyi Magdolnát igényessége nem sodorta el egészen az említett kritikus pontig, verseinek egy részében kétségkívül megfigyelhető a nyelvi anyag funkcióatlan leépítése, túlzott redukciója. Szikár, feszültség nélküli, költészeti szempontból irreleváns művek ezek, amelyek csak még inkább afelől győznek meg bennünket, hogy Danyi Magdolnának a továbbiakban nem az abszolút értékű jelek kutatására kellene összpontosítania, hanem arra, hogy a fegyelem és szigorúság feladása nélkül versvilága csöndtartományaiban hatványozottan érzékelhetővé váljanak mindazok a kéreg alatti, „pontos zárt csodák”, amelyekről a *Sötétiszta* egyik nemcsak jó, de határozottan szép verse is beszél.

UTASI Csaba

MŰ ÉS MŰHELY

Nemes Nagy Ágnes: *64 hattyú*, Magvető Kiadó, Budapest, 1975.

A kritikust sohasem érdekelhetik igazán a költő műhelyitkai, mert a verset nem életrajzi, hanem művészi dokumentumnak tartja. Ez nyilván a kritikus hátránya a „naiv olvasóval” szemben — őt tekintí (joggal) Roland Barthes az egyetlen igazi olvasónak —, aki még áhítattal hallgatja a költő műhelyitkait és rejtelmét, megigézve nézi a költő arcképét. A kritikus (sajnos) tudja, jó és rossz tapasztalataiból egyformán, hogy a műhely és a mű két lényegesen eltérő, egymást legfeljebb külsőségeikben feltételező, szoros összefüggést azonban nem mutató eleme a költészetnek: mű nincs műhely nélkül, de a vers a műhely ismerete nélkül is, sőt gyakran *jobban* érthető. Ezért aztán a kritikus, félrevezetéstől tartva, gyanakvással fogad mindent, ami a — „miért született a vers?”, „hogyan íródott?”, „mit rejteget?”, „mi volt a költő szándéka?” — kérdéseire válaszolva állítólagos műhelyitkokat árul, közben pedig riasztó közhelyeket mond a költőről, a költészetről, a versről...

Nemes Nagy Ágnes költészetről szóló cikkeiben, jegyzeteiben, feljegyzéseiben, esszéiben nem árul műhelyitkokat, s ha állításai közismertek is sokszor, nem mond közhelyeket, hanem a fentieknél sokkal súlyosabb, összetettebb, lényegesebb kérdésekre válaszol: *nem önmagáról, hanem a költészetről beszél, nem állít, hanem kérdez és kérkedik.*

Könyvében szinte felsorolásszerűen vannak jelen a 20. századi költészet alapkérdései, de különösképpen a magyar költészet legújabb történetének tapasztalatai, természetes összefüggésben az európai — elsősorban a francia, angol és német — költészettel. S hogy ezeknek a kérdéseknek a legnagyobb része személyes tapasztalat, a költő műhely produktuma? Az bizonyos is, meg nem is. Mert Nemes Nagy Ágnesnek, a költőnek, a költészetről szóló írásai a legritkábban személyesek, még ha a személyesség látszatát keltik is. Mert nem egyszerűen a saját költői godjainak, a maga személyes műhelyének kérdéseire keres